

SZINETÁR

**ÖNÉLETRAJZ-SZERŰSÉG ÉS EGYEBEK 2.
A LEGVIDÁMBB BARAKKBAN**

**FREE SPIRIT PUBLISHING
BUDAPEST 2024**

TARTALOM

ELŐSZÓSZERŰSÉG	5
I. CAPTATIO BENEVOLENTIAE	7
II. MILYEN VOLT A LEGVIDÁMBB BARAKK?	13
III. FÉNYES SZABOLCS	19
IV. IDEHAZA – ÚJ VILÁG	29
V. A KOLDUSOPERA	41
VI. MÁSODIK HÁZASSÁGOM	51
VII. PETŐFI SZÍNHÁZ	59
VIII. BELÉPŐ A MAGYAR TELEVÍZIÓBA	73
IX. MINDENFÉLE MINDENFELÉ	85
X. A HATVANAS-HETVENES ÉVEK, MEG A <i>RÓZSA SÁNDOR</i>	101
XI. KÖZBEN	113
XII. A SZEGEDI SZABADTÉRI JÁTÉKOK ÉS <i>AZ EMBER TRAGÉDIÁJA</i>	125
XIII. TÁNCDALEFESTIVÁL ÉS EGYEBEK	137
XIV. 1968 – PÁRIZS – PRÁGA – ÉS A MAGYAR VERGŐDÉS	151
XV. AZ „ARANYKOR”	167
XVI. KÖZBEN	179
XVII. FILMEK	191
XVIII. SZÍNHÁZAK	207
XIX. ACZÉL GYÖRGY	227
XX. FESZTIVÁLOK	243
XXI. CSALÁD, BARÁTOK, RITUÁLÉK	259
XXII. KICSINYKE A NAGYVILÁGBAN	269
XXIII. A FŐISKOLA	283
XXIV. MUSICAL – OPERETT	297
XXV. KOPRODUKCIÓK, EMLÉKEK, TANULSÁGOK	309
XXVI. ÉS KÖZBEN	321
XXVII. EGÉSZSÉGES HULLAFOLTOK	337
XXVIII. <i>NYOMORULTAK</i> – ÚJ NEMZETI SZÍNHÁZ	351
XXIX. KELLENE EGY ÚJ, DE SZENT NAPÓLEON	369
XXX. MINDEN ELMÚLIK EGYSZER	383
UTÓIRAT	397
ZENÉS MŰVEK A MAGYAR TELEVÍZIÓBAN	398

ELŐSZÓSZERŰSÉG

Csodálkozott. Alig hitte, hogy ekkora sikere van a könyvének. Nagyon nagy sikere. Öt utánnyomás, egyre nagyobb példányszám, nagy érdeklődés tévéktől, újságoktól, rádióktól. Gratulációk, telefonok sokasága, nemcsak barátoktól, hanem olyan emberektől is, akikről Dórika így írt az első rész előszavában: „Különösen ajánlom azoknak, akik nem fogják elolvasni.”

Elolvasták. Talán meg is értették, hogy így is lehet látni az életet, így is lehet látni a történelmet, a művészetet, és ezeken keresztül a politikát. Fülölnézetből, alulnézetből, buborékok nélkül, rálátással. Egyszerűen. Hogy ne csak a veterán és a baby-boom, hanem az X, Y, Z generáció is próbálja megérteni az elmúlt kilencven évet. Egyszerűen. Az élet és a történelem nagy pillanatait mikrotörténetekkel magyarázva, hogy érthető legyen. Érthető. Mert számára ez az egyik legfontosabb. Meg az, hogy *„imádom az életet, és nem vagyok hajlandó rosszul érezni magam”*. És hogy *„lehetőség szerint úgy kell élni, hogy süssön a nap. És ha épp nem süt, nézzünk be a felhők mögé.”* Aztán *„soha sem akartam politikát csinálni, csak kultúrát. De azt nagyon.”* Vagy *„vezetőként mindig arra törekedtem, hogy a velem dolgozó emberek jól érezzék magukat, tudjanak beszélgetni, vitatkozni, egymással, egymásért”*.

Annak az időszaknak a felét, amiről ez a második rész szól, már együtt éltük át, 1970-től. Izgalmas, szórakoztató, tanulságos évek voltak. Így aztán nehéz elfogultság nélkül ajánlanom ezt a könyvet, gondolom, nem is várják tőlem.

Az első rész könyvbemutatóján, majd a közönségtalálkozókon is többször hallottam:

– Jaj! Imádom magát!

Meg, hogy:

– Nagyon szeretjük!

Megérttem. Én is nagyon szeretem!

Hámorei Ildikó

I. CAPTATIO BENEVOLENTIAE

Azt tanultam a gimnáziumban, hogy a *Captatio Benevolentiae* a klasszikus retorika eszköze.

Latin megfogalmazás. Magyarul valami olyasmi, hogy a jóakarat megnyerése. Talán még pontosabb úgy, hogy a jóakarat előzetes megnyerése, még mielőtt elkezdenék valamiről beszélni. A Római Birodalomban tanították, mert ott a szónoklás, vagyis a meggyőzés készsége szinte hétköznapi szükséglet volt.

A Spirit Kiadó biztatására elkezdtem írni egy önéletrajz-szerűséget. Meg is jelent az első kötet, és most értesültem, hogy nagyon rövid idő alatt szinte elkapkodták a példányokat, úgyhogy már készül az ötödik utánnyomás.

Ezt persze nemcsak magamnak köszönhetem, hanem annak a nagy segítségnek is, amit az ATV nyújtott. A reklámoknak, a riportoknak, hogy az olvasók tudnak arról, hogy a könyv megjelent. Tízet írtam eddig, és bizony egyik se kapott ilyen támogatást, mint ez a mostani.

Nagyon hálás vagyok a korábbi könyvek megjelenéséért is! Hálás vagyok Kozák Gyulának, aki az „Így kell ezt – vagy más-képp” című ugyancsak életrajzszerűség beszélgetést készítette velem, amikor 70 éves voltam. Az Európa Kiadónak és Mogyorósi Gizellának, akik láttak bennem fantáziát, és kiadták három kötetben a *Pályázat* című munkámat, meg Kőrössi P. Józsefnek, aki a Noran Libro Kiadóban kiadta a *88 és 88 és fél* című munkáimat, és hát most végül, de nem utolsósorban nagyon-nagyon hálás vagyok Kauzál Mártonnak a Spirit igazgatójának, Nagy Mártának,

a könyvem szerkesztőjének és Németh Szilárdnak, az ATV vezetőjének, akik e mögé a könyv mögé álltak!

Többször is leírtam, hogy egész életemért hálás vagyok sokaknak, mert nagyon sok mindenkinek köszönhetek nagyon sok mindent. Ezt azért is hangsúlyozom, mert a mai világban szinte teljesen kiveszett a hála, és nemcsak mint politikai kategória, de egyáltalán.

Sok ember hajlamos a sikereit, amik közül még a legnagyobb is világméretekben elenyészően jelentéktelen, túldimenzionálni és kizárólag önmagának tulajdonítani.

Igen ám, csak hála ide, hála oda, most meg kell írni a második kötetet, ami nem olyan egyszerű. Mert az első kötet születésemtől 1957-ig írja le az életemet, ami akkor nagyon kalandos volt. Életveszély, háború, szörnyű diktatúrák, gyilkosságok, végletes társadalmi változások, kalandfilmbe illő elemekkel tették olvasmányossá az első részt.

Az is segített, hogy mondhatni gátlástalanul mertem írni távoli időkről, mert úgy éreztem, hogy a megszépítő messzeség, meg a „ki tudja, hogy volt” segít, hogy esetleges tévedéseimet is elnézzék az olvasók.

De most jön a második rész, ami már azt a címet viseli: *A legvidámabb barakk* – 1957-től a rendszerváltásig. És itt már nagyon sok a tanú, az élő szereplő, aki bizony rám olvashatja, ha valamire nem pontosan emlékszem. Márpedig az emberrel ez mindig előfordulhat.

Mert mint tudjuk, az ember köpi-vágja mindazt, ami 60 éve történt, de ami csak 40 éves, ott bizony jön a „Jaj, hogy is hívják...”

És már nem olyan drámaiak a történetek, mint az első részben, mert ebben a korszakban már nem lőnek, nincs életveszély. Kevesebb a tragédia, a mai szemmel hihetetlen fordulat, bár itt is mesélhetek érdekes élményekről.

Például amikor Izlandon azt mondta a nagyon okos, művelt televíziós szerkesztő, hogy az izlandi ember nagyon hisz a szellemekben. Megkérdeztem tőle, hogy miért? És azt felelte:

– Azért, mert vannak!

Meg amikor Mexikóvárosban úgy indult a forgatás, hogy közölték velem, 11 óra után jön értünk a helyi stáb, majd beállítottak délután ötkor, és nem értették, miért dühöngök, hiszen ők mondták, hogy tizenegy után, és a délután 5 az 11 után van.

És a forgatási kalandjaim Tanzániában, olyan helyeken, ahol előttünk még fehér ember nem járt, és ahol a finom ebéd után megláttam, hogy a vízhiány miatt többnapos lében mosogatják az evőeszközöket, így aztán emiatt nem nagyon ettem, és egy hét alatt öt kilót fogytam – ami egyébként rám fért.

Meg amikor Kínában a vörös könyves forradalom kezdetén a színészszakszervezet elnöknője boldogan dicsekedett az örömhírről: A Párt végre teljesítette kérésüket, és engedélyezte, hogy a színészek fizetését 20 százalékkal csökkentsék, mert az öntudatukat sértette, hogy annyit keresnek, mint egy hős traktoros! Ezek, meg a többi talán még érdeklődésre tarthatnak számot ma is.

Nem panaszkodhatok, így a vége felé nagyon eredményes és szép az életem. Most fejeztem be az *István, a király* felújítását az Operaházban. Tekintettel a hatalmas sikerre két plusz előadást kellett beiktatni.

Nagyon szeretem! Mondhatnám, remekmű. Egyrészt az átütő, hatásos zenéje, másrészt mert a téma feldolgozása nagyon bátor és hosszú távra érvényes. A zenés drámában Szent István úgy kerül hatalomra, hogy félreállítja az útból ellenfelét, Koppányt. István azt képviseli, hogy a magyaroknak váltani kell, és a Nyugat felé fordulni, ezen a helyen, csupa idegen nyelvű néppel körülvéve, egy kis nemzetnek csak így lehet fennmaradni. Koppány szerint viszont fontosabb megőrizni a függetlenségünket, az önállóságunkat. Na már most, tulajdonképpen minden magyar egyetért mind a kettővel. Több évszázados és ma is él mind a két gondolkodásmód.

És a darab erőssége, hogy a zene meg a szöveg is mind a kettőt megérti és mind a kettőnek igazat ad. Igazat ad annak az Istvánnak, aki felnégyelteti politikai ellenfelét, igazat ad annak az

Istvánnak, aki vagyonokat oszt szét támogatói között, igazat ad annak az Istvánnak, aki egy csomó bűnt elkövet. Mégis mellé áll a darab, mert István mint a kompromisszumok embere, végül is nyugatra – révbe vitte a népét. És megérti Koppányt is, aki minden lázadásával csak azt szeretné érvényesíteni, ami a legjobb meggyőződése szerint jó ennek az országnak. Megőrizni az önállóságot, a saját arcunkat, a saját hangunkat. Nem elvegyülni a tengerben. Ez is fontos igazság. A szöveg és a zene emellé is odaáll, és a nézőre bízva a döntést, aki az én véleményem szerint úgy dönt, hogy mind a kettő igaz, vagy ahogy már többször megfogalmaztam: IS! Nem CSAK! Hanem IS. Ezt igyekeztem hangsúlyozni a rendezésemben, amikor a darab végén István ugyan felmagasztalul egy piedesztálon, mint az ismert szobrokon, de a süllyesztőből előjön Koppány, a már meggyilkolt Koppány, és neki is ott áll a szobra ugyanolyan piedesztálon, mert ebből a kettőből vagyunk.

Azután mögöttük összemegy a függöny, és már csak a gyermekkart látjuk, ők éneklik a Himnuszt, azt sugallva, hogy a történelem függönye mögött a szereplők eltűnnek, csak az fontos, hogy mi lesz a gyerekeinkkel!

Az István–Koppány párhuzamos igazság az én életemnek is része. Imádtam-imádom Párizst, Münchent, Amerikát, a Nyugatot, a működését, a szabadságát, a színességét. És mindig utáltam, amikor magyar színházban olyat láttam, ami szolgai másolata valamelyik nyugati divatnak. És boldogan kirándulok Bécsbe vagy Milánóba, de lenézem a licensz televíziózást, meg az operaelőadást, ami olyan, mintha Dreck am Mainban rakták volna színpadra, ezelőtt 40 évvel.

Persze minden darab mindig minden korban mást jelent.

Az István első bemutatója idején sokan úgy értelmezték, aktualizálták, hogy a történet Kádár Jánosról szól, aki leszámolt Nagy Imrével, mint István Koppánnyal, de megmentette az országot Rákosiék visszajövetelétől. A bemutató ideje már a 80-as évek, a Kádár-rendszer felívelésének vége, és kezdődik a hanyatlása.

De előtte volt a rémes kezdete és a mintegy másfél évtizedes fénykora. Pályám jelentős része azokban az időkben telt el, arról írok, hogyan láttam a világot, hogyan alakult az életem.

Ám ahogy mondani szokták: „Erről a korról erősen megoszlanak a vélemények.”

Ezért is a második kötet bevezető fejezetének címe: CAPTATIO BENEVOLENTIAE!

Abban bízom, hogy az olvasótól nem idegen a „benevolencia” – az előzetes jóakarat.

Sorban állók Budapesten a KÖZÉRT előtt.
(Forrás: Fortepan / Peter Isaac, 1956)

II.

MILYEN VOLT A LEGVIDÁMABB BARAKK?

Jó, rossz, elviselhető, rémes? Az a kérdés, hogy mihez viszonyítjuk.

Ha visszalapozok a történelemben, akkor úgy látom, hogy szinte csak rossz korszakok voltak. Rengeteg kegyetlenség, gyilkosság, háború, járvány, vakhit. Szóval az egész egy rémtörténet. Tulajdonképpen a zseniális és igazán útmutató Biblia is helyenként horror, tele képtelen, kegyetlen epizódokkal. Akadtak a történelemben nagy pillanatok, nagy kiugrások, nagy diadalok, de ezek hegycsúcsok voltak, és a csúcsok alatt rémes hétköznapiak.

És mi az, amire ma azt mondjuk, hogy jó? Ahol sokak szerint ideálisak a társadalmi viszonyok: Ausztrália, Új-Zéland, Kanada, skandináv országok. Tehát földünk egy töredéke. Olyan országok, ahol kevesen élnek. Természetesen megemlítik az USA-t is, de abban nem vagyok biztos, hogy az USA ott is jó, ahol a rendőrök rátérdelnek a letartóztatott torkára, és ahol a szülő fél iskolába küldeni a gyerekét, mert a fegyvertartás szabadsága miatt bármikor lelőhetik.

Vagy dicsérik Nyugat-Európát, mert ott is úgynevezett liberális demokrácia van, de vajon jó-e a rendszer annak a vendégmunkásnak, akit a spanyol mezőgazdaságban embertelen körülmények között dolgoztatnak, mondhatnám azt is, hogy rabszolgaként tartanak?

Az hiszem, hogy mi a jó és mi a rossz, arról sokat mond el a következő epizód.

Vajas nevű barátunk, aki a Magyar Állami Operaház egyik legjelentősebb stabszervezője volt, valamikor az ötvenes években elment – disszidált – Amerikába. Ott megtelepedett, és a 60-as években, amikor elmúlt a szörnyű megtorlások ideje, amikor már konszolidálódott a rendszer, akkor látogatott először haza. A repülőtéren vártuk mi, régi barátok, többek között egy sztár: Beamter Bubi, a nagyon sikeres jazzdobos. Megöleltük Vajast és beszálltunk Bubi kocsijába. Vajas első kérdése az volt:

– Mondd, Bubikám, milyen itt a műsor?

Mire Bubi azt felelte:

– Ahol én ülök, onnan egész jó...

Na, ez az, ami nagyon fontos minden rendszerben, hogy ki hol ül! Én a Kádár-rendszerben jó helyen ültem. Voltak, akik nálam jobb helyen, de sokkal többen voltak, akiknek az enyémnél rosszabb vagy egyenesen pocsék hely jutott.

Arról a világról nagyon sok minden maradt fenn. Vannak, akik egyszerűen csak úgy nevezik, hogy az átkos, rengeteg a szitokátok, az elítélés. De fennmaradt az is, hogy a legvidámabb barakk, fennmaradt az is, hogy „képest ország” – miszerint ahhoz képest, hogy a többi hasonló szovjet megszállt területen milyen volt az élet, ahhoz képest ez jó volt.

Olyannyira, hogy még mostanában is van iránta némi nosztalgia. Ezelőtt egy-két évvel valamilyen közvélemény-kutatás során megkérdezték az embereket, hogy milyen rendszerben szeretnének élni, és a szavazók jelentős többsége azt mondta, hogy egy olyan Kádár-rendszerben, ami Svájcban van. Ez persze fából vaskarika, ilyen nincs, de mégis mutatja, hogy még mindig él az oly sokszor elítélt „Homo Kádárikusz”, aki tulajdonképpen azt mondja, hogy jó volt, mert biztonságot adott, és amit nem adott, például politikai szabadságot, arra neki nem volt és nincs is igénye.

Mert tekintetbe kell venni azt is egy rendszer megítélése során, hogy amit nyújt, vagy amit nem nyújt, arra mennyire van igény. És a Kádár-rendszer sokaknak tűnt jónak arról a helyről, ahová éppen vetette őket a sors, mert kiszámíthatóságot és csekély, de

MILYEN VOLT A LEGVIDÁMABB BARAKK?

állandó fejlődést tett lehetővé. Különösen azoknak, akik életük javát a rendszer jobb korszakában éltek, tehát mondjuk 1965-től 1980-ig, azt a 15 évet, ami nagyon jelentős egy ember életében.

Ebben az időben népszerű mondóka volt Magyarországon: „Bajnok lett a Ferencváros, fasza gyerek Kádár János.”

És Kreisky osztrák kancellár azt nyilatkozta, hogy ha Magyarország választások lennének, akkor Kádár elsőprő többséget kapna. Mert ilyen időszak is volt, ha erről ma már lassan el is feledkezünk. Persze nem lehet elfeledkezni az '56 utáni megtorlásokról, kivégzésekről, és azokról a szörnyen ostoba dolgokról, amik együtt jártak a rendszerrel.

Úgyhogy arra a kérdésre, hogy milyen volt a Kádár-rendszer, bizonyos értelemben az a válasz, hogy jó! Egy kicsit bővebben? Nem jó!!

Nem jó, mert alapvetően úgy született, hogy idegen hatalom fegyverei teremtték meg a hatalom alapját. Nem jó, mert korlátozta az emberek érvényesülési lehetőségét. Nem jó, mert csak karácsonykor lehetett banánt kapni, meg narancsot. Nem jó, mert háromévente adtak egy útlevelet, nem jó, mert protekció és könyörgés kellett a telefontól az autóig nagyon sok mindenhez... és így tovább, és így tovább, hosszan tudnám sorolni.

És végül, de nem utolsósorban, Magyarországon is, mint az összes „szocialista” országban, működött az ellenzék elnyomása. Nyíltan nem lehetett megkérdőjelezni a rendszert, az úgynevezett szocializmust, a Varsói Szerződést, az odatartozást. De ebben is lényegesen jobb volt a helyzet, mint például a Szovjetunióban, nem is beszélve Romániáról és más hasonló, úgynevezett szocialista országokról.

A napokban hallottam a rádióban riportot egy hajdani bátor ellenzékiel, aki szamizdatokat írt és terjesztett, mindenki tudta, hogy a rendszer ádáz ellenfele. Nos, őt üldözték, zaklatták. Elmondta, hogyan zajlott náluk házkutatás, ám elmesélte azt is, hogy a házkutatásnál az ávósok vigyáztak, hogy gyorsan befejezzék a gyerekszobát, hogy a gyerekek időben alhassanak.

Ezt mondjuk nehéz elképzelni az akkori „baráti” országokban. De a büntetése is elképzelhetetlen volt máshol, mondjuk a Ceaușescu-féle Romániában, mert azzal büntették, hogy nem tölthette be tovább szerkesztői állását, hanem csak egy könyvesboltban lehetett eladó. Ami igazságtalan és megalázó, na de ahhoz képest, ahogy a többi szocialista országban bántak az ellenállókkal, hát egyszerűen maga a paradicsom.

És nem csak a szocialista országokhoz képest. Azért a mai Putyin-birodalomban, ahol ugyebár többpártrendszer működik, szabad, sőt erősen támogatott a vallásgyakorlás, pátriárka osztja az áldást még a háborúra is, ott is nézzük meg a Navalnijok sorát. Abban a mai „demokratikus” Oroszországban, ahol szabadon választják a parlamentet, ahol a kapitalizmus a meghatározó gazdasági rendszer, ott azok az ellenzékiek, akiket lecsuknak 25 évre, megmérgeznek, akiket agyonvernek a tüntetéseken, meg azok is, akik kiesnek különböző szállodák magas emeleteiről, boldogan elfogadnák a Kádár-kori magyar ellenzék viszontagságait. Vagy a mai Belaruszban, ahol szintén sok év börtönöket kapnak ellenzéki vagy vélt ellenzéki tevékenységért. De megnézhetjük Törökországot is, az Egyesült Államok szövetségesét, a NATO tagját. Hát ott azért nem azzal intézik el a rendszer ellenfeleit, hogy könyvesbolti eladóknak minősítik őket.

De visszakanyarodva Beamter Bubihoz és Vajashoz, arra a kérdésre, hogy ott, ahol én ültem, milyennek tűnt a rendszer, hát be kell vallanom: onnan jó volt. Jó munkáim, jó munkahelyeim voltak, megbecsültek, bejártam a világot. Mindezt sok mindenkinek köszönhettem, meg szerencsém is volt. De igyekeztem másoknak is segíteni. És semmi olyat nem csináltam, amiért szégyenkeznem kellene. Nem rendeztem propaganda-szindarabokat, -filmeket. Igaz, nem is kényszerítettek rá. Amikor vezető voltam, senkinek se akartam ártani, inkább használni, ezért mind a mai napig úgy érzem, sok szeretet vett és vesz körül. Úgyhogy nem sokat panaszkodhatok önéletrajzom második kötetében.

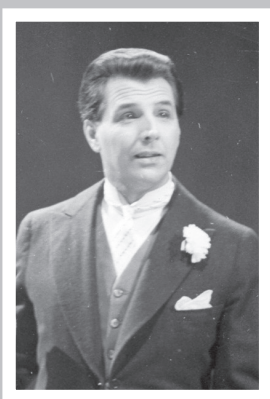
Ebben is lesz lent, de túlnyomórészt fent voltam.

MILYEN VOLT A LEGVIDÁMABB BARAKK?

Ezért most nem ezek szerint osztályozom a történeteket, hanem egyes témák, egyes munkahelyek, egyes gondolatok szerint.

És mivel az első rész 25 évről szólt, ez meg 33-ról, ezért még több esemény marad ki, és igyekszem azokat az epizódokat hangsúlyozni, amik talán még ma is tanulságosak.

Akik elviselték az első részt, azok jöjjenek velem erre a periódusra is. Néhány epizóddal megpróbálom jellemezni, milyen volt a kor, hogyan töltöttem az életemet, és ismét elmondanám a visszaemlékezések kapcsán, milyen mai gondolatok foglalkoztatnak.

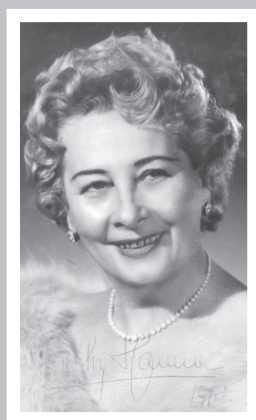
Horváth Tivadar

Fényes Szabolcs

Feleki Kamill

Honthy Hanna

III.

FÉNYES SZABOLCS

A Wikipédia szerint az 1635-ben címeres nemes levelet kapott csokalyi Fényes család leszármazottja. Édesapja, Fényes Loránd mérnök vonzódott a művészethez. Ady Endre tőzrsasztalához tartozott.

Fényes jó humorú, ironikus dzscentri, pont az ellentéte volt Gáspár Margitnak. Abban hasonlítottak egymásra, hogy mind a kettő a maga művészetében, Gáspár mint író-dramaturg, Fényes mint zeneszerző nagyon tehetséges volt. Mind a kettő tisztességes, humánus ember és mind a kettő élt-halt a zenés színházért.

1957-ben, a forradalom után az új rendszer úgy érezte, hogy Gáspár Margitot már nem lehet visszahozni, túlságosan exponáltan kötődött a Rákosi-világhoz. És Gáspár nem is jött volna vissza. Elment Drezdába, az akkor világhíres zenés színházba, dramaturgnak. Akkor ott dolgozott Palucca is, a táncszínház egyik nagy megújítója. Később Margit váltig hangoztatta, hogy Drezdában élte élete legboldogabb éveit.

Az új vezetők arra gondoltak, hogy Fényes Szabolcs elfogadható mindenki számára, népszerű művész, nemes ember, és mindemellett vitathatatlanul antifasiszta. 1944-ben 12 zsidó származású embert bűjtatott a Fővárosi Operettszínház pincéjében.

A helyzet különleges volt. Az első kötetben már említettem, hogy abban az időben életveszélyben volt, akitől elkérték a bőrigazolványát. Vagyis fegyveres nyilasok azt követelték férfiaktól, hogy vegyék elő a nemi szervüket. Merthogy a zsidó fiúccsecsemőknek vallási előírás szerint nyolcnapos korukban körülmetélik a nemi szervét. Tehát, ha valamelyik igazoltatott férfi fűtyijéből hiányzott egy darab, akkor a nyilasok ott a helyszínen agyonlőtték, mint az

én 12 éves gimnáziumi osztálytársamat. Nos, az Operettszínház pincéjében bujkáló zsidók egyike sem volt körülmetélve. Ugyanis egyikük sem származott vallásos családból, valamennyien emancipált vagy már kikeresztelkedett zsidók voltak.

Az Operettszínház pincéjében csak Fényes Szabolcs, a dzsentri és mellesleg a nyilas sajtófőnök, Rajniss Ferenc unokasógora volt körülmetélve, mert gyermekkorában valami betegség miatt a fitymáját eltávolították. Tehát 1944-ben ez a bátor bohém úgy mentette meg tizenkét ember életét, hogy ő volt a legnagyobb veszélyben.

Mint mondtam, Fényes mindenben különbözött Gáspár Margittól, aki az életben mindent úgy fogott fel, mint drámát. Aki mindenben kereste a harcot, mindent újíítani akart, mindenütt azt szimatolta, hogyan lehet a világot megváltani.

Fényes számára viszont a világ inkább örömforrás volt. Ő azt kereste, hogy hol lehet találni jót, kellemeset, szépet.

Mindkettő nagyra tartotta a másikat, de nem fukarkodtak az ironikus megjegyzésekkel se. Gáspár:

– Én meghívom Fényest, mert remek zeneszerző. A szó szoros értelmében. Igazán tehetségesen tud mindig valahonnan szerezni valami zenét.

Fényes pedig amikor később Drezdában jártunk, körbemutatott a szétbombázott, akkor még csupa rom városon, és így szólt:

– Elmeséljük majd odahaza, hogy itt volt Margit a legboldogabb.

Mind a kettő nagyon tisztességes és emberszerető vezető volt, és mindketten arra törekedtek, hogy ne ártsanak, hanem használganak. Példaképeim, későbbi vezető koromban.

Az életfelfogásukat is tiszteltem, és a magaménak vallottam. Hittem abban, hogy érdemes kockáztatni, harcolni, új műfajokat kitalálni. Velük együtt tudtam, hogy az élet kiszámíthatatlan, gyakran veszélyes és kegyetlen. De abban is egyetértettünk, hogy az élet nagyon szép, nagyon jó, keresni kell az örömet, és úgy kell létrehozni mindig valami újat, hogy az örömteli élmény legyen a színházi ember és a néző számára egyaránt. Mind a kettőben megtaláltam a magamét, valahogy úgy, ahogy Mozartban,

Shakespeare-ben és Molière-ben, akik gazdagon vegyítették az életérzéseket. Gyakran ismétellem, hogy a szaunahatást szeretem, Mozartnál is, Shakespeare-nél is, vagyis hideg és meleg váltogatva. A jeges a forróval, az erős az édessel, a tragédia a komédiával. Mint Csehov a *Cseresznyés kert*ben és Kodály a *Háryban*.

Fényes rendkívül tehetséges gyerekként indult. Az élet királyaként 18 éves korában megírta a *Maya* című operettet, amivel nagy sikert aratott idehaza, de még külföldön is. '57 után, amikor lazultak a kötöttségek, zenéje eljutott nyugatra, még Mario Lanza-hoz, a világhírű olasz tenoristához is, aki abban az időben mint a hollywoodi operafilmek sztárja aratott nagy sikereket.

Óriási szenzációt keltett a Nagymező utcai pesti Broadway-n, hogy Mario Lanza filmszerződést ajánlott Fényes Szabolcsnak.

És Fényes majdnem elindult a világkarrier útján, csak Lanza hirtelen szívrohamban meghalt. Így azután idehaza maradt. De itt ő maradt az úgynevezett könnyűzene királya, és a mai napig élnek a dallamai.

2023-ban az egyik legrangosabb magyar művészeti intézmény, a Katona József Színház fennállásának 40-edik évfordulóját koncerttel ünnepelték. A rockkoncert címe: „Csinibaba Táncdalfesztivál”. A Csinibaba pedig Fényes Szabolcs szerzeménye, és majdnem 60 év után még játsszák, elementáris sikerrel.

Könnyű kézzel alkotott. Mindenütt, minden helyzetben tudott komponálni. Ült az igazgatósági értekezleten vagy a Fészek klubban, és ott is eszébe jutott valami. Mindig volt nála kis, kottának való jegyzetfüzet. Előkapta és bárhol is volt, leírta az éppen felbukkanó dallamokat. Orbánhegyi úti házában egy szekrény tele volt kész zeneszámok kottájával. Ha valahol egy bemutatóhoz vagy filmhez zenére volt szükség, csak telefonáltak Szabolcsnak és a házzvezetőnő – mert neki volt ilyen, még a legsötétebb években is – már vette is elő az aktuális slágert.

Szerette az életet, szerette az embereket, szerette a művészeket, és közös tulajdonsága volt Gáspár Margittal, hogy rajongásig szerette a zenés színházat, ezen belül az operettet.

Mindketten gyakran lementek a próbákra, és alakították a szövegeket. Fényes még előéneklésre is vetemedett.

Velem való találkozása érdekes volt, tulajdonképpen nem tudta, ki vagyok, mi vagyok, a *Csárdáskirálynőt* látta, becsülte, de engem nagyon fiatalnak tartott, és nem értette, hogy egy ilyen fiatalember hogyan kaphatott ennyi és ekkora feladatot.

Mindenesetre hozott egy új főrendezőt Horváth Tivadar színművész személyében. Egy kicsit ellenemre hozta, mert arra gondolt, hogy hát ez a gyerek nem tud itt rendet tartani, Tivadar pedig már egy beérkezett művész, jó színész, és majd ő rendet csinál.

Tivadar el is kezdte a rendcsinálást. Mondta nekem:

– Nálad itt kószálhattak összevissza, mindenfélét csinálhattak ezek a „Nagymező utcai világsztárok”, de most én kicsit majd összerázom őket. Több alázatot és kevesebb önmutogatást kérek!

Kérdeztem tőle, hogy mit ért ez alatt.

Mire Tivadar fölényesen közölte, hogy már elkezdte a következő darab, a *Három tavasz* próbáit, és jelentős újításokra készül.

– Gyere el, majd nézd meg, játszik benne Honthy és Feleki. A te nagyon sikeres *Csárdáskirálynő*dben szabadon harcolhattak egymás ellen, kiszúrhattak egymással, és te ezt elnézted, de én majd megfogom őket, és kénytelenek lesznek fegyelmezetten viselkedni.

Való igaz, Honthy Hanna sok előadáson vadonatúj rögtönzött apró szövegekkel, játékokkal tört borsot legkedvesebb partnere orra alá. Felekit majd megütötte a guta, de nagyon fegyelmezett színész volt és jelenet közben nem reagált, csak utána, a színpadon kívül dühöngött. Honthy ezt élvezte, én meg valóban tehetetlen voltam, már csak azért is, mert a rafinált primadonna színpadi meglepetései mindig a szerep fővonalaiban maradtak és csak gazdagították az előadást.

A *Három tavasz* bemutatója előtt Tivadar dicsekedett:

– Gyere el, nézd meg a főpróbát, és látni fogod, hogy Honthy a fináléban ott áll a második sorban Feleki Kamill mögött. Bizony, elértem, hogy hajlandó legyen beállni Feleki mögé!

– Na – mondtam –, én ezt megnézem...

El is mentem a premierre, ahol is a következőt láttam: Az utolsó fináléban, amikor diadalmasan kibontakoznak Lajtai dallamai, zeng az ellenállhatatlan felszólítás, hogy „Jöjjön ki Óbudára, egy jó túró csuszára!” akkor a színpadon ott állt két sor, az elsőben Feleki Kamill és mögötte Honthy Hanna. Ezt valóban elérte Horváth Tivadar.

Csak hogy egyszerre csak Honthy kezében megmozdult a legyező, amit addig mozdulatlanul zárva tartott, és azzal lassan, de ritmusra elkezdte ütni Feleki Kamill fejét, aki előtte állt. Mindezt persze aranyos mosollyal, szinte becézve, úgy hogy a publikum elragadtatva nézte, milyen kedves. Feleki arca vérvörössé vált, meg se mozdult, ott állt végig a fináléban, tűrte, hogy verjék a fejét, amikor pedig vége volt a premiernek és az ünneplésnek, őrzöngve közölte, hogy többet be nem teszi a lábát ebbe a színházba. Horváth Tivadar hosszan könyörgött neki, hogy még az egyszer stb. stb., és megígérte, hogy megbünteti Honthyt.

Így is lett, másnap Hanna lakására vitt egy levelet az altiszt, amiben Horváth Tivadar főrendező hivatalosan közölte, hogy figyelmeztetésben részesíti a *Három tavasz* premierjén tanúsított fegyelmezetlen magatartása miatt.

Igen ám, de amíg az altiszt villamoson meg autóbuszon utazott a primadonna lakása felé, addig taxi vitt egy hatalmas virágcsokrot Honthy Hannának egy másik levéllel: „Ne vedd komolyan!” – aláírás: Szabolcs. Mert ő nagyon is profi volt, és tudta, hogy a színház alaptörvénye a „Hic et nunc” – hogy hol és mikor mit lehet.

Márpedig abban az időben ugyan új idők jártak, mindenki változást akart, de azért megmaradt a régi operett törvény. A Sztár a legfontosabb, mert ő hozza a közönséget! Neki megvannak a jogai.

A műfaj szigorú törvényei, meg a sztárjogok még a szigorú 50-es években is működtek, holott akkor elvben nem ismerték el őket.

Tanulságos a korabeli sztár, Neményi Lili története az ifjú Pártos Gézával, aki még az igazi kommunizmus idején elkezdte rendezni a *Dohányon vett kapitány* című szocialista realista szovjet operettet. Amikor sor került egy duett beállítására, Pártos hosszan

magyarázta, hogy mi a lelkiállapot, miről van szó, a szabadság, a sors, a történelem s a többi. És akkor Neményi félbeszakította:

– Álljunk meg! Azt mondja meg, hogy a négy eset melyike fog fenn?

Pártos ijedten kérdezte, hogy milyen négy eset? Mire a primadonna:

– Egy duett során négy eset van. Vagy én ülök és ő áll, vagy én állok és ő ül, vagy mind a ketten ülünk, vagy mind a ketten állunk. Csak azt mondja meg, hogy jelen esetben melyikről van szó. A többit bízza rám, majd én megoldom!

Visszatérve Horváth Tivadarra: Az emlékezetes premier után két évvel egy megváltozott színházi világban, a Petőfi Színházba szerződtettem színésznek. Remek színész volt. Az évek során kötünk nagyon mély és komoly barátság alakult ki. Nagyon szerettem a művészetét, egyéni volt, utánozhatatlan, különleges fanyar, egyszerre populáris és intellektuális színpadi jelenség. Haláláig szoros baráti kapcsolatban voltunk.

Az életemet végigkísérte, hogy több kezdeti „ellenségemmel” lettem nagyon jó barát. Amikor az Operában igazgatónak pályáztam, akkor ellenfelem Fülöp Attila volt, aki akkor minden követ megmozgatott ellenem, hiszen ő is pályázott az igazgatóságra. Miután megválasztottak igazgatónak, felkértem, hogy legyen velem főtitkár az Operában. Elvállalta, és nagyon tartós munkatársi kapcsolat, majd mély barátság alakult ki közöttünk.

De ugyanígy legnagyobb gimnáziumi ellenfelemmel, Szász Ivánnal is időskorunkra nagyon összehaverkódtunk. Ő már New York-i ügyvéd volt, én pesti rendező, gyakran találkoztunk, röhgöve beszéltük ki gyerekkori konfliktusainkat, és nagyon jól megértettük egymást.

De tartoztam némi elégtétellel Sándor Györgynek is, aki helyett én művészeti igazgató lettem a Magyar Televízióban, és aki érthető módon ennek nem örült. Én meg nem szerettem azt az izzadságszagúnak tartott nagy szorgalmat, azt a sok-sok munkát, amivel ő hajnaltól napestig tüntetően robotolt a televízióban.

Ez igazságtalan volt részemről, hiszen Gyuri nagyon sok új dolgot indított el, például a legendás „Fórum” műsort és a „Ki mit tud?”-ot is. A kezdeti ellenségeskedés után egyre jobban megértettük egymást, és amikor már nem voltam sem én, sem ő a televízióban, akkor igazán összebarátkoztunk, és haláláig jóban voltunk.

Viszont nem tudtam kibékülni azokkal a színház és film körüli újságírókkal, akik ugyan műveltek voltak, tudtak írni, de nem a dolgukat végezték, nem előadásokról, filmekről írtak tárgyilagos elemzést, ismertetést, hanem esztétikai tanulmányba csomagolva akarták befolyásolni, ki legyen igazgató, ki kapjon kitüntetést, ki kapjon pénzt filmre, kinek a filmje menjen fesztiválokra. Klikkeket és szektákat tartottak életben, és megkárosítottak, megaláztak számos tehetséges és fontos művészt.

Fényes Szabolccsal a legnagyobb összeborulásunk egy külföldi úton történt. Elmentünk együtt Németországba, Kelet-Berlinbe, ahol akkor még nem állt a fal, még hozzá autóval. Fényes Szabolcs mint igen jó módú zeneszerző, azonkívül, hogy igazgató volt, még egy használt autó büszke tulajdonosa is.

Nekivágtunk az útnak, Csehszlovákián keresztül Németországba. Az úton rengeteget beszélgettünk. Szabolcsnak is anyanyelve volt az ironia. Margit mindent véresen komolyan vett, őt meg az élet ellentmondásos, humoros oldala érdekelte.

Azt is mondhatnánk rá, hogy cinikus volt, de mégsem volt az, mert amit komolyan vett, a zenét és a színházat, azt teljes erőbedobással művelte.

Gáspár Margit valahol a ligetközeli hajdani arisztokrata negyedben lakott egy szép lakásban, amit a párttól kapott, hiszen az akkori nyomorult igazgatói fizetésből sohase tudott volna ilyen lakást venni. Megérdemelte, mert rengeteget dolgozott, sokat újíttott a zenés műfajon, és előtte soha nem volt ilyen sikeres az Operettszínház.

Fényes Szabolcsnak meg villája volt Orbánhegyen, amit saját pénzén vásárolt, amit a dalaival keresett. Ő is megérdemelte, mert örökzöld slágereket írt, amelyek a mai napig élnek.

Mentünk autóval az Elba völgyében, gyönyörű volt a tavasz és a táj, élveztük az életet, és akkor elhatároztuk, hogy a kontraszt kedvéért itt és most írunk egy mozgalmi dalt. Mert hát ugye, akkor még a mozgalmi dalok korát éltük. Pontosabban új szöveget írunk egy már népszerű fene tudja milyen dalra, mert azt már énekelték úgy is, hogy: „Éjjel-nappal faragnak az ácsok”, meg úgy is: „Láttál-e már vízben buborékot” és még vagy ötféleképpen. De mi most olyat írunk, ami megfelel a jelenkor mozgalmárainak.

Annyit tudtunk az új Kádár-rezsimről, hogy abban Aczél György a kulturális pápa és Orbán László az agitprop felelős, vagyis a propagandista. Úgyhogy az ismert dallamra megírtuk az új harcok mozgalmi dal szövegét, ami így szólt:

„Lopnak, csálnak, aka-pita-lísták. Aczél elvtárs nevét majd megtudják. Aczél elvtárs neve fénylő zászló. Így tanítja nekünk Orbán László!”

De komolyan is beszélgettünk a világról, és akkor Szabolcs annyit mondott, bevallja, ő világ életében nemes ember létére a szocializmus híve volt. Valamilyen ideális szocializmusé, de amit a századunkban annak neveznek, az részben szörnyű, no meg nevetséges.

Azzal élcelődtek egy barátjával, hogy a hívő bolsevik kérdi a még hívőbbtől:

- Monddd, mennyire szereted te a pártot?
- Mindennél jobban!
- Megcsókolnád még a seggét is a pártnak?
- Igen! Én annyira szeretem, hogy még ki is nyalnám!!

De azután Szabolcs öniróniára fordult és rögtön hozzátette:

– Az én rokonaim pedig azt kiabálják, hogy ők meg a Kárpát-Duna-Nagyhaza seggét szeretnék csókolgatni. Egyáltalán, folyton kell valami idol, akinek csókolják! Hát ez az, amit a szakmánkban elfogadok, de a világ dolgaiban nem bírom elviselni.

Így fogalmazta meg, Berlin felé közeledve, világnézetét a sikeres zeneszerző, aki ismerte a rockkoncertek lelkesen tomboló közönségét, és a színigazgató, aki rászorult az akkori sztárok hipnotikus közönségvonzó varázsára. Ez alatt az út alatt kiderült,

hogy egy húron pendülünk. Keressük, hogy minek örülhetünk, szeretünk valamiért lelkesedni, de utáljuk a fanatikus hisztériát.

Tehát, akkor még nem állt a fal Berlinben, és amikor metróval átjutottunk a sötét, barátságtalan Kelet-Berlinből a csillogó-villogó Nyugat-Berlinbe, és megjelentek a káprázatos reklámok, elkezdett csillogni Fényes Szabolcs szeme is, és kicsit remegő hangon így szólt:

– Itt már égnek a fények!!

Ugyanúgy, mint amilyen csillogó szemmel, előtte két évvel, Gáspár Margit megszólalt a leningrádi Ermitázsban:

– De jó, hogy a mi oldalunkon, a világnak ezen a részén is vannak ilyen csodálatos műkincsek!!!

És mind a ketten őszintén lelkesek voltak, mind a ketten komolyan gondolták, amit mondtak, és én bevallom, mind a kettőt nagyon szerettem.

Amikor 1993-ban a Budapesti Önkormányzat megválasztott a Fővárosi Operettszínház igazgatójának, egyik első dolgom volt, hogy Gáspár Margit és Fényes Szabolcs arcképét kitettem az irodák előtti folyosóra. Az Internacionálé nagy tévedése: „A múltat végképp eltörölni!”

Meggyőződése, hogy múlt nélkül nincs jövő. Utódaim ezt nem így látták. A két fotó először egy félreesőbb helyiségbe került, azután végképp eltűnt a most már Budapesti Operettszínházból.

Megjegyzem, annál, hogy „A múltat végképp eltörölni!” csak az kártékonyabb jelszó, amit mostanában gyakran hallok: „Legyen úgy, mint régen volt!”

Sajnos a politikai ígéhirdetők nem tisztázzák, hogy melyik „RÉGEN” az áhított világ. Mert régen volt Horthy-korszak, meg Kádár-korszak, no meg Monarchia, de még Rákosi-kor, meg nyilas világ is!

Maradjunk annyiban, amit a lelkes szónokok valószínűleg nem tudnak, hogy a *Legyen úgy, mint régen volt* az egy Erdélyi Mihály-operett címe, ami a Városligeti Műszínparkban került színre és Hawaii szigetén játszódik. És egy városligeti Hawaii!

Az nem is rossz perspektíva.

Jávor Pál utolsó szerepében. Partnere
Bánki Zsuzsa. Maugham: *A királyért* (1959)

Dajka Margit

Kard és szerelem, Sárdy János